

VERCİHAN ZİFLİOĞLU
Araftaki Ermenilerin Hikâyesi

VERCIHAN ZIFLIOĞLU İstanbul'da doğdu. Özel Mihitryan Ermeni Okulu'nda orta eğitimini tamamladı. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi ve Eskişehir Anadolu Üniversitesi Halkla İlişkiler bölümlerinden mezun oldu. 1996-1998 yılları arasında İstanbul Ermeni toplumu yayın organlarından *Marmara*, *Jamanag*, *Nor San* gazetelerinde çalıştı. *Agos* gazetesinin ilk ekibinde yer aldı. 1998-2007 tarihleri arasında *Hürriyet* gazetesinde, 2007-2014 tarihleri arasındaysa *Hürriyet Daily News*'ta görev yaptı. Aralık 2013 - Mayıs 2014 tarihleri arasında *Al Jazeera Türk*'te Türkiye'deki azınlıklar, etnik azınlıklar, Ermeni diasporası, Ortadoğu ve Kafkasya konuları üzerine uzman muhabir olarak çalıştı. Halen uluslararası bir basın kuruluşunda uzman muhabir olarak görev yapmaktadır.

2007 yılında İsveç Enstitüsü'nün düzenlediği dünya çapındaki gazetecilik yarışmasında dört haber dosyasıyla, 80 ülke arasında Türkiye'yi temsil ederek birincilik ödülünün sahibi oldu. 2008 yılında Çağdaş Gazeteciler Derneği'nce "En İyi Haber" ödülüyle ödüllendirildi. 2012 yılındaysa yine Çağdaş Gazeteciler Derneği tarafından verilen "En İyi Röportaj" ödülünün sahibi oldu. Ermenice üç kitabı yayımlandı.

İletişim Yayınları 2185 • Bugünün Kitapları 188

ISBN-13: 978-975-05-1795-2

© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2015, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Adem Erkoçak

KAPAK Suat Aysu

ÖN KAPAK FOTOĞRAFI Ahmet Abakay, annesi Hoşana'yla

(Ahmet Abakay arşivi)

ARKA KAPAK FOTOĞRAFI Garod Sasunyan, oğlunu kilise kültürüyle buluştururken (Vercihan Ziflioglu arşivi)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Birhan Koçak

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

VERCİHAN ZİFLİOĞLU

Araftaki Ermenilerin Hikâyesi

“Ne Hz. İsa’ya,
Ne de Hz. Muhammed’e
Yaranabildik!”

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
BİRİNCİ BÖLÜM	
KULAKTAN KULAĞA	11
İKİNCİ BÖLÜM	
KIRILMA NOKTASI AGOS	25
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
KAYSERİ VE DİYARBAKIR KİLİSELERİ	35
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
BÜROKRASİ VE DİASPORADAN KİLİSEYE “ENGEL”	57
BEŞİNCİ BÖLÜM	
MÜSLÜMAN/KRİPTO ERMENİLER, KENDİLERİNİ ANLATIYORLAR	65
YEDİNCİ BÖLÜM	
ERMENİLERİ KURTARAN MÜSLÜMANLARIN HİKÂYESİ	115

YEDİNCİ BÖLÜM

**KÜRT HAREKETİ VE
ERMENİ KİMLİĞİYLE YÜZLEŞME**.....137

ALTINCI BÖLÜM

**KİMLİKLER ARASINDAKİ
ÖZGÜRLÜK VE BASKI**.....155

YEDİNCİ BÖLÜM

“DÜNYADA ERMENİ KALMADI SANDIK”181

ÖNSÖZ

“Yaşayın çocuklar/
fakat bizim gibi yaşamayın”

- HOVHANNES TOUMANYAN

Bu kitapta anlatılanlar, ötekinin de ötekisi Ermenilerin, daha doğrusu, arafta kalanların gerçek hikâyeleri.

Kayda aldığım anlatımların her birinde, bir asır araya karşın derin acının hiçkırık sesleri var.

Parçaların çoğu kayıp, puzzle tamamlanamıyor!

Kimileri isyanını, “Ne Hz. İsa’ya, ne de Hz. Muhammed’e yaranabildik,” sözleriyle dile getirdi. Kimileri, “Biz bafilleler, kaplumbağa gibi, tehlikeyi gördüğümüzde kabuğumuza çekiliriz,” diye özetledi hisslerini.

O iyi yürekli Anadolu Müslümanları’ysa, Ermeni komşularının acılarını Kur’an’dan ayetlerle örnekleyerek anlattı.

Onca yıl boyunca karış karış gezdiğim Anadolu’da edindiğim izlenim o ki, toplumsal hafıza hâlâ çok canlı.

* * *

Bu kitapta birinci elden tanıklar, “Kurtaranla-kurtarılanın” anlatımları, “Kumru” kızların acı hikâyeleri, dinler arasına sıkışıp kalmış ve her iki dinden de “avare” olan, arafta kalmışların hikâyesi var.

Aktif bir şekilde Kürt Hareketi'ne katılıp Ermeni kimliğini keşfettikten sonra harekettten ayrılanlar, geçmişini sorgulayanlar gibi, vaftiz olanlar, molla-müezzin olanlar da var. Babası öldükten sonra veraset işlemleri sırasında gerçek kimliğini keşfedenlerin yanı sıra, 1980 askerî darbesi sırasında kimliğiyle yüzleşenler de var. Ermenilikten utananlar kadar, kimliğiyle yüzleşenler, Ermenistan'a gidenler, bu gerçeği bilip de gerçeklikten hâlâ kaçanlar da var.

Çekirdek ailenin içinde vaftiz olup Hıristiyanlığa geçenlerin yanı sıra, Mekke'ye gidip Hacı olanlar da var. Bir hane içinde, Pazar günü kiliseye gidenlerle, Cuma günü namaz için camiye gidenler de var.

Beni en derinden sarsan hikâyelerin en başında, yaşayan tarih Mehmed Esen'in anlatımları geliyor. Hamidiye Alayları'na asker olarak alınan aşiret çocuğu Esen, kendi hayatları pahasına birkaç avuç arkadaşıyla nasıl Ermenileri ölümden kurtarıp sakladıklarını ve sınırın öteki yakasına geçirdiklerini canlı ve dipdiri bir hafızayla aktardı. Bütün isimleri hâlâ hatırlıyor.

Esen, açlıktan çarıklarını nasıl kaynatıp yediklerini, Rus askerleriyle Anadolu'ya giren Ermeni paşaları, Atatürk'ü anlattı. Esen, sanki her şeyi daha dün yaşamış gibi. O anlatırken, ben de yaşadığım zaman diliminden koptum.

* ✨ *

Bu kitap içinde çok daha fazla yaşanmışlık anlatabilirdim. Topladığım materyaller kalınca bir kitap yazmama fazlasıyla yeterdi. Fakat yapmadım. İstedim ki, topladığım hikâyelerden en çarpıcı olanları yer alsın bu kitapta. Okurken, her bir hikâyenin benzerliğinden ziyade, sizleri yormadan, en düşündürücü olanları aktarmayı çabaladım dilim döndüğünce.

Bir yandan bu hikâyeleri aktarırken, diğer yandan da İstanbul Ermeni toplumundaki değişimleri adım adım gözler önüne sermek istedim.

Son olarak, kitapta Varto, bir diğerk adıyla Vartan Aşireti'nin yaşadıkları tüm zorluklara direnerek nasıl Hıristiyan olarak kaldıklarını kendi ağızlarından aktardım. Buradaki amacım ne Hıristiyan kalanları övmek, ne de Müslümanlığa geçenleri yermek. Tarihi, tüm yaşamışlıkları ve tezatlarıyla kendimce ortaya koymaya, bir resim oluşturmaya çalıştım. Sonuçta, ben de ait olduğum toplumun kayıp parçalarını arıyorum...

Varto Aşireti'nin çarpıcı hikâyesini Marsilya'da kayıt altına aldım ve hikâye o zamanki adıyla *Hürriyet Daily News and Economic Review* isimli İngilizce gazetede yayımlandı. Söz konusu hikâye, uluslararası basında da çok ses getirdi.

* * *

Bu kitap yüzünden beni sert bir dille eleştirenler de, kavramlara takılıp kalanlar da olacaktır. Benim amacım hiçbir kesimi incitmek değil. Tek isteğim, sessizlerin sesi olmak ve Anadolu'nun yetim kalan evlatlarının sessiz çığlığını biraz daha duyulabilir kılmak.

* * *

Acılara birinci elden tanıklık eden, Ermeni şiirinin ölümsüz ozanı Hovhannes Toumanyanyan, "Eski Dua" isimli şiirinin son mısralarında büyük dedelerin ettiği duaya atıfta bulunarak, yeni nesiller için aynı duayı tekrarlar ve der ki: "Yaşayın çocuklar, ama bizim gibi yaşamayın." Umarım Toumanyanyan'ın duaları bir gün gerçek olur ve gelecek nesiller bu acıyı sadece bir iç burukluğuyla hatırlar ve geleceğe özgüvenle bakarlar.

Bizlerin, hepimizin üzerine düşen çok görev var. Eğer bir yarımız hâlâ araftaysa, diğerk yarımızın ne "cehennemde" ateşler içinde yanmaya, ne de "cennete" yükselip sonsuz huzura kavuşmaya hakkı var.

Birimiz araftaysak, hepimiz araftayız demektir.

KULAKTAN KULAĞA

Bir tabu, yıllar boyu varlıkları kulaktan kulağa aktarılan Kripto Ermeniler. Bir diğer tanımıyla “Müslümanlaşmış”, “Müslümanlaş(tırıl)mış” Ermeniler.

Bu kitap boyunca her üç kavramı da sık sık da kullanacağım. “Müslümanlaşanlar” hayatta kalmak için kimlik değiştirdiklerini, “Müslümanlaş(tırıl)mışlar” el konulan kız/kadın ve çocukların zorunlu olarak Müslümanlığa geçişini bizlere aktaracak. “Kripto” Ermenilerse, Müslümanlığı kabul etmiş gibi görünüp hâlâ Ermeni örf ve âdetlerini koruyanlar olarak karşımıza çıkacak.

Kelimeleri veya kavramları hangi şekilde kullanacak olursak olalım, yaşanan acılar değişmiyor.

Her üç kesimde de özgür iradeyle yapılan bir tercihten ziyade, hayatta kalmak için verilen/verilmek zorunda kılınan bir karar var ortada. Ya ölüm tercih edilecekti veya kimlik/din gizlenecek, ya da radikal bir şekilde geçmiş tümünden unutulacak, hatta hafızanın derinliklerine ötelenecekti; tekrar hatırlanmamak ve gelecek kuşaklara aktarılmamak üzere.

Yüz yıl boyunca kendilerini adeta “unutturan”, varlıklarından bile haber olunmayan Müslümanlaşmış, Müslümanlaş(tırıl)mış veya Kripto Ermeniler artık bir gerçeklik olarak karşımızda.

Onlar, içimizde, bizlerden biriydi. Fakat bir asır boyunca hiçbir zaman gerçek kimliklerini “deşifre” etmediler, edemediler. Bu gerçeği öylesine gizleyip, öylesine sessizleştiler ki, zaman içinde “gerçek” adeta bir sırâ dönüştü. Ancak bir asır aradan sonra, bir parça tereddütle de olsa, yeni yeni, yaşananlar konuşulmaya başlandı.

Çoğunluktan bir parça olarak yaşamının mücadelesini verdiler. Bu yüzden yaşadıkları yerlerin koşullarını da dikate alarak ya Sünni Müslüman olup bir Türk/Kürt gibi yaşamaya çalıştılar, ya da Kürt/Alevi kimliği altında kendilerini kamufle ettiler.

Sünni Müslümanlığı seçenlerin ve Türk kimliğiyle yaşayanların, Kürt/Alevi kimliğine geçenlere kıyasla asimile olduğu görülüyor.

Sünni Müslümanlığı seçenler molla-müezzin oldular, hacca gittiler. Müslümanlığın tüm gereklerini yerine getirirler de, yaşadıkları yerlerde samimiyetlerine inanılmadı. Sonradan da olsa kabul edip, inandıkları, hatta hayatlarını bile feda edecekleri dinin müminleri olarak görülmediler.

Kuşaklar boyunca toplumsal hafıza hep canlı kaldı ve onlara kim olduklarını her fırsatta hatırlattı. Özellikle Güneydoğu’da, Kürtlerin yaşadığı bölgelerde Kürtçe “Mıslimeni” ya da “Filla” olarak adlandırılıyorlar.

En büyük üzüntüleri yaklaşık yüz yıldır bu tanımın peşlerini bırakmaması. Bu kadarı bile, aslında hâlâ sosyal olarak dışlanıyor olmalarının açık bir göstergesi. Üstelik Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı Güneydoğu illerinde bile. Oysa özellikle son yıllarda Kürt siyasi önderleri, Ermeni Soykırımı’yla ilgili Kürtlerin geçmişteki sorumluluğunu anla-

tan açıklamalar yapıyor. Fakat siyaset sahnesindeki şeffaflığın, sosyal yaşama yansımadığını aktarıyor bize Müslüman, Müslümanlaş(tırıl)mış ve Kripto Ermeniler.

Müslüman Ermeniler, “Ne İsa’ya ne de Muhammed’e yararlanabildik,” sözleriyle özetliyorlar durumlarını. Yaşadıkları durumu “arafta kalmak” olarak nitelendiriyorlar.

Yüz yıllık, yani bir asırlık aradan sonra bile Müslüman/Kripto Ermenilerin arada kalmışlık duygusunu derinden hissetmeleri, aslında sosyolojik bir sorun olarak karşımızda.

Görüştüğüm farklı illerdeki kişiler, namaz kılmak için camiye girdiklerinde, arkalarında kimsenin namaz kılmadığını söylediler.

Kimileri gerçek kimliğini 1980 askerî darbesi sırasında gözaltına alındığında, ağır işkenceler sırasında öğrendi. İşkence ve kimlikle ilgili yüze tokat gibi çarpan gerçek, sokuğuk parmaklıkların ardında adeta yeni bir işkenceye dönüştü.

Oysa aileler bir sonraki kuşakların kendileri gibi derin acılara maruz kalmaması için bu gerçeği gizlemişti. Fakat resmi kayıtlardaki gerçek, üzerinden ne kadar yıl geçerse geçsin, ortaya çıkartılabiliyordu. Oysa bugün, gerçek kimliği ve aile kökenleriyle ilgili bilgi edinmek isteyen sıradan bir Hıristiyan Ermeni’nin, nüfus kayıtlarında aile kök ağacına ulaşması neredeyse imkânsız.

Kendi ailemden bu konuya şöyle bir yaşanmışlıkla örnek vermek isterim: Anneannem Anna Yoğurtçu, seksen küsur yaşında, kocasının gerçek soyadını ancak bir tesadüf yoluyla, belki de yalnızlıkla öğrendi. Dedem Krikor Yoğurtçu’nun ölümünün ardından veraset işlemleri için nüfus dairesine giden anneannem, “Anna Yoğurtçu” olarak değil de “Anna Papazyan” olarak işlemler için çağrıldı. Anneannem kocasının soyadının Yoğurtçu olduğunu çaresizce anlatmaya çalışsa da, tesadüfen veya belki de bir memurun yaptığı dikkatsiz-

lik sonucu, gerçek ortaya çıktı. Anneannem itiraz etti, memursa ona kendisinin “Anna Yoğurtçu” değil, “Anna Papazyan” olduğunu dikte etmeye çalıştı

Anneannem altmış beş yıllık kocasının soyadının “Yoğurtçu” değil de “Papazyan” olduğunu resmi kayıtlarda görünce, adeta şoka uğradı. Tabii bu gerçekliğin ardını daha fazla süremedik. Ortaya çıkan soyadıyla birlikte anneannemden öğrenebildiğim tek bilgi, dedem Krikor’un dedesinin, yani büyük dedemizin “Kahana (Peder)” olduğuydu. Dolayısıyla, Papazyan soyadının buradan gelmiş olacağını yorumladık kendimizce.

Fakat anlayamadığım, Papazyan’dan Yoğurtçu’ya uzanan soyadı serüveni, nerede kesintiye uğramıştı? Ortada bunu araştıracağımız bir kayıt yok.

“Kürt/Alevi” Ermeniler

Kürt/Alevi kimliği altında yaşayanlar, kimliklerini ve geleneklerini, sahip olduğu zorluklarına karşın en çok koruyan kesim oldular.

Müslüman Ermeniler, tüm çabalarına karşın, çoğunluktan bir parça gibi yaşamak isteseler de olmadı.

Fakat yaşanan tüm olumsuzluklar karşısında yılmadılar, ait oldukları toprakları terk etmediler. Bugün bile, büyük bir çoğunluğu, hâlâ doğdukları topraklarda yaşıyor.

Varlıklarını buldukları yerlerin koşullarına uyararak devam ettirdiler. Kısacası dikkatleri üzerlerine çekmemek için kendilerini gizlediler, gizlenerek yaşadılar. Ya da kendilerini gizleyebildiklerini sandılar.

Aileler içinde “gerçek” tüm çıplaklığıyla bilinse de, adeta bir “sır”a dönüştü; üzerinde asla konuşulmaması gereken, bir asırlık sır. Oysa yüz yıl sonra, artık sır perdesi yeni kuşaklarla birlikte aralanmaya, sorgulanmaya başlandı.